

ДО ПРОБЛЕМИ ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНОГО АНАЛІЗУ ЛІМЕРИКІВ В АСПЕКТІ ПЕРЕКЛАДУ

Дерік І. М.

Державний заклад “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені
К. Д. Ушинського”

Статтю присвячено дослідженню жанрово-стилістичних особливостей лімериків. Метою написання статті було визначення специфічних рис лімериків як об'єкта стилістичного аналізу і художнього перекладу з урахуванням відмінностей у лексико-граматичних системах англійської, української та російської мов, а також у національних літературних традиціях.

Ключові слова: жанрово-стилістичні особливості, лімерики, специфічні риси, відмінності, лексико-граматична система, національна літературна традиція.

Статья посвящена исследованию жанрово-стилистических особенностей лимериков. Целью написания статьи стало определение специфических черт лимериков как объекта стилистического анализа и художественного перевода с учетом различий в лексико-грамматических системах английского, украинского и русского языков, а также в национальных литературных традициях.

Ключевые слова: жанрово-стилистические особенности, лимерики, специфические черты, различия, лексико-грамматическая система, национальная литературная традиция.

The article is dedicated to investigating the genre-stylistic peculiarities of the limericks. The research is aimed at outlining the distinguishing features of limericks as a subject of stylistic analysis and artistic translation with a reference to a certain distinction between lexico-grammatical systems of the English, Ukrainian and Russian languages and of the national literary traditions as well.

Key words: the genre-stylistic peculiarities, limericks, the distinguishing features, distinction, lexico-grammatical system, literary traditions.

Дослідження провадилося на матеріалі 300 аутентичних лімериків англійською, російською та українською мовами та 100 літературних віршованих перекладів англійських лімериків російською й українською мовами. **Об'єктом** дослідження слугували жанрово-стилістичні характеристики англійських лімериків, досліджувані в аспекті перекладу. **Предметом** дослідження – перекладацькі стратегії відтворення специфічних характеристик автентичних англійських літературних творів (лімериків) засобами мови перекладу (російською й українською).

Лімерик – це п'ятирядкова віршована форма, написана тристопним анапестом у першому, другому і п'ятому рядках та двостопним – у третьому й четвертому зі схемою римування aabba. Проте система римування може бути порушена, як і кількість стоп у віршованому рядку, оскільки головним у лімеріку є розкута інтонаційно-синтаксична структура. За однією версією джерелом походження лімериків вважають невеличке ірландське місто Лімерик, де ці вірші виконувалися як застільні святкові пісні.

Одночасно з гнучкістю інтонаційно-синтаксичної структури лімерики характеризуються традиційністю і сталістю лексико-семантичного наповнення. За традицією, перший рядок лімерика обов'язково має починатися словами “*There was a _____ of _____*”, де у функції смислового підмета вживаються іменники “*man*”, “*woman*”, “*lady*”, “*girl*”, “*person*” у поєднанні з прикметником “*old*” (“*young*”), а після прийменника “*of*” – географічна назва. Для лімериків є також характерною чітка логічна структура: до першого рядка ставляться запитання “хто?” і “звідки?”, до другого – “який, яка, яке?”, до двох наступних – “що сталося?”

і, нарешті, останній рядок відповідає на запитання “чим же все це закінчилося?” Таким чином, у перших рядках лімерика йдеться про героя вірша, місце дії чи походження, а в подальших рядках – про комедійні або неймовірні пригоди, що закінчуються, як правило, ефектним, а інколи навіть парадоксальним фіналом.

Літературний жанр небилиць-лімериків було започатковано англійцем Едвардом Ліром у дев'ятнадцятому сторіччі (“*A Book of Nonsense*”, 1846; “*More Nonsense*”, 1872). Перше вживання терміна “лімерик” датується 1820 роком, а перше використання цього терміна у словнику – 1876 роком. Літературні спроби в жанрі лімерика зробили усі відомі британські майстри прози і поезії – Л. Керолл, Р. Кіплінг, Е. Ч. Суїнберн, А. Маршалл, Дж. Голсуорсі, Р. Фрост, Дж. Джойс, У. Х. Оден, Ед Каннінхем, О. Хакслі, Р. Даал. Російська школа перекладу може вважатися найбільш плідною в перекладі англійських лімериків. Так, літературні переклади лімериків Е. Ліра та інших англійських авторів здійснювала ціла плеяда перекладачів – К. Атарова, Г. Кружков, В. Генкін, В. Глібов, М. Фрейдкін, О. Кацура, Г. Варденга, М. Бородицька. Поряд із цим виникла власне російська школа лімериків, яскравими представниками якої є О. Сєдакова, І. Оказов, Г. Кружков, О. Кацура, В. Генкін, В. Глібов, Г. Варденга, М. Бородицька. Українська традиція перекладу англійських лімериків започаткована В. Дібровою та О. Мокровольським, перші спроби створити оригінальні лімерики українською мовою було зроблено українським поетом-авангардистом – Юрком Позаяком.

Народившись як суто англійський національний вузькоспецифічний літературний жанр, поступово лімерики стали набуттям масової світової літератури, що спричинило відповідні зміни в тематиці та мовних засобах і водночас зумовило проникнення англійського поетичного жанру в інші національні літератури (іспанську, російську, українську, польську). Сучасні лімерики відрізняє помітна вільність як у доборі матеріалу, так і в застосуванні ненормативної лексики.

Зовнішня легкість перекладу лімериків, викликана простотою його віршованої форми, є оманною. Створення якісного адекватного перекладу лімериків вимагає від перекладача дотримання двох важливих правил – збереження прагматичної еквівалентності твору (гумористичного настрою) та відтворення різномірної семантики (наявність у тексті перекладу географічних назв чи слів-реалій, що утворюють риму і мають фонетичну чи лексичну близькість до одиниць оригіналу, необхідність використання засобів передачі стилістичних прийомів гри слів, зевми, контамінації фразеологізмів, що є типовими для жанру лімериків). Однак, слід зауважити, що перекладачеві, як правило, доводиться створювати гумористичний ефект, відштовхуючись від фонетичної, а не графічної форми слів-об'єктів мовної гри (омоніми, пароніми, лексико-семантичні варіанти багатозначного слова).

У статті викладено результати дослідження, спрямованого на визначення найбільш поширених засобів перекладу англійських лімериків російською й українською мовами та виявлення закономірностей частотності їх застосування.

Лінгвістичний аналіз оригінальних лімериків та їх літературних перекладів здійснювався за такими позиціями: збереження структури вірша, відтворення ритму за рахунок добору адекватного віршованого розміру та характеру поділу на ритмічні групи, схема римування, передача стилістичних засобів фонографічного (графон, асонанс, алітерація, ономотопія), лексичного (метафора, метонімія, епітет, гіпербола), лексико-синтаксичного рівня (зевма, каламбур, оксюморон, образне порівняння), відтворення алогічного змісту за рахунок іронії, авторських оказіоналізмів, контамінації фразеологізмів чи конвергенції різномірних стилістичних прийомів.

Кількісно-якісний аналіз виконувався шляхом підрахунків з урахуванням статистичної похибки з використанням елементів статистичного оброблення одержаних експериментальних даних (критерій Стюдента, Хі-квадрат).

Після систематизації зібраного експериментального матеріалу та його попереднього аналізу було зроблено такі висновки щодо наявності загальних закономірностей у побудові лімериків у неспоріднених мовах (англійській, російській і українській):

1) обов'язковою є виражена лінгвістичними засобами характеристика головного героя твору із зазначенням місця або часу дії чи описом його зовнішності;

2) останнє слово першого рядка (власна чи загальна назва) римується з останнім словом останнього рядка або повторюється в кінці лімерика;

3) спільним для всіх досліджуваних мов є зовнішнє римування (у фінальній, а не в медіальній позиції);

4) невід'ємним компонентом є наявність мовної гри, що базується на застосуванні омофонів, омоформ або утворенням римованих пар внаслідок фонетичної контамінації певних мовних одиниць на зразок фонетичної адаптації слів у *Cockney* (напр.: англ.: "semyss" ("seems"); "hoir" ("higher"); рос.: "кошмарвы" ("кошмары"); "нарвы" ("нары")) чи утворення власних ономаіопічних авторських оіаіоналізімів (напр.:англ.: "lilies" – "daffy-down-dillies" ("daffodils") – рос. пер. ("цирлянды" – "желто-глупо-галантный"); рос.: "ром-античный");

5) поширеним явищем є вживання стилістично забарвленої лексики (архаїзмів, фразеологізмів, розмовної лексики) та стилістичних прийомів, реалізованих на різних мовних рівнях (капіталізація, дефісація, метафора, метонімія, епітет, мейозис (напр.: англ.: "turned green" – рос. пер.: "почернел"; англ.: "immoderate mouth" – рос. пер.: "ротик большого размера"; англ.: "old man in a pew" – рос. пер.: "богомольный старик" (англ. "pew" – "лавка для моління"); англ.: "the smallest that ever was born" – рос. пер.: "рост неприличный для взрослого"; англ.: "the length of whose legs was immense...he went with one prance from Turkey to France..." – рос. пер.: "длинноногий...за шаг лишь один из Тувы в Абердин поіадал...")

Специфічними рисами англійських лімериків, що потенціально викликають труднощі при перекладі є такі: уживання слів-реалій (англ.: "beadle" – "бідл"; англ.: "holly" – "гостролист, падуб, омела"), слів-зрощень (англ.: "daffy-down-dillies"), контамінованих фразеологізмів (англ.: "to get someone unstrung" (= "to make someone furious"); "let's return to our mutton" ("mutton" уживається у прямому, а не переносному значенні, тобто "lamb meat" – "баранина"), ономаіопічних оіаіоналізімів (англ.: "colmondeley" (замість "comely"), "dolmondeley" (замість "dumbly"), мало поширеної лексики (англ.: "scroobious"), колоквіалізімів (лексичних і граматичних) (англ.: "ain't"), книжної лексики й архаїзмів (англ.: "relinguish", "devour", "prance", "maid", "nigh" (замість "near"), "prude", "forsake", "a-tell").

За результатами дослідження було зроблено висновок, що ключовими при перекладі лімериків є відтворення ритму, схеми римування і конвергенції різнорівневих стилістичних прийомів, спрямованих на досягнення гумористичного ефекту. Певним доказом пріоритетності стилю лімерика над буквалізмом у перекладі географічних реалій та яскравою демонстрацією відмінностей в інвентарі стилістичних засобів через незбіжність орфоепічних і орфографічних норм у двох мовах може слугувати наведений нижче ілюстративний матеріал.

*"There was a young lady named Wemyss,
Who, it semyss, was afflicted with dremyss.
She would wake in the night
And, in terrible fright,
Shake the bemyss of the house with her scremyss." (1) (1, 176)*

*"There was a young girl in the choir
Whose voice rose hoir and hoir
Till it reached such a height,
It was clear out of seight,
And they found it next day in the spoir." (2) (1, 177)*

З метою досягнення співзвуччя з географічною назвою “*Wemyss* [wi:mz]” автор лімерика (Е. Лір) свідомо контамінує фонографічну форму слів, наведених у дужках (“*semyss*” замість “*seems*”, “*dremyss*” замість “*dreams*”, “*bemyss*” замість “*beams*”, “*scremyss*” замість “*screams*”, “*hoir*” замість “*higher*”, “*seight*” замість “*sight*”, “*spoir*” замість “*spire*”). Перекладачі (В. Глібов і О. Кацура) удаються до стратегії компенсації на фонографічному та лексичному рівнях і створюють власні оказіоналізми.

*“Девице одной из-под Нарвы
Ночами все снились кошмарвы.
От воплей истошных
Родне было тошно:
“Убить? Тут же кинут на нарвы!”(1.1) (1, 176) (пер. В. Глібова)*

*“В церкви сумрачной девушка в нише
Звук тянула все выше и выше.
Тот, набрав высоту,
Улетел за версту.
Но наавтра был найден на крыше.” (2.1) (1, 176) (пер. О. Кацури)*

Наведені нижче переклади оригінальних англійських лімериків Едварда Ліра російською (пер. К. Атарової) і українською (пер. О. Мокровольського) мовами яскраво ілюструють перекладацькі стратегії, спрямовані на адекватне відтворення фонографічної форми оригінального твору із збереженням його семантики. Такі жорсткі рамки ускладнюють процес перекладу і вимагають неабиякого літературного хисту від перекладачів. Перед авторами більш пізніх перекладів постає непросте завдання – уникнути плагіату через наслідування будь-якого з уже відомих перекладів.

*“There was an Old Man with a beard,
Who said, ‘It is just as I feared!’ –
Two Owls and a Hen,
Four Larks and a Wren,
Have all built their nests in my beard!”(3) (1, 47)*

*“Один старичок-бородач
Кричал: “Нет покоя – хоть плачь:
Совы, синички
И прочие птички
Гнезда выют в бороде...Даже грач”! (3.1.1) (пер. К. Атаровой) (1, 48)*

*“Жил старик с сединой в бороде,
Восклицавший весь день: “Быть беде!
Две вороны и чиж,
Цапля, утка и стриж
Свили гнезда в моей бороде!” (3.1.2) (пер. Г. Кружкова) (1, 215)*

*“Бородач из семейства Бедье
Говорил: “Чую я – быть беде.
Две вороны и клест,
Три синицы и дрозд
Свили гнезда в моей бороде!” (3.1.3) (пер. В. Генкіна) (1, 215)*

“Так я й знав! – скрикнув дід з бородою. –
Борода мені стала бідною!
В ній усяка пташва
– Кубла, гнізда звива –
Порядкує мені бородою!” (3.2) (пер. О. Мокровольського) (4, 1)

“There was an Old Lady of Chertsey,
Who made a remarkable curtsey:
She twirled round and round, till she sank underground,
Which distressed all the people of Chertsey” (4) (1, 51)

“Обожала старушка из Чертси
В реверансе юлою вертеться,
Меры в том не приемля;
И, к несчастью, сквозь землю
Провалилась вертушка из Чертси.” (4.1.1) (пер. К. Атаровой) (1, 51)

“Одна старая леди из Джерси
В реверансе вращалась на месте.
Так крутилась, крутилась,
И совсем утопилась.
Огорчила всех жителей Джерси.” (4.1.2) (пер. Г. Кружкова) (3, 40)

“Экспансивная леди из Ланса
Не сумела прервать реверанса
И, как штопор, крутилась,
Пока в пол не ввинтилась,
Опечалив всех жителей Ланса.” (4.1.3) (пер. М. Фрейдкіна) (1, 51)

“Несчастье случилось в Шатэ:
Танцовщица из варьете
Крутилась, крутилась
И в сцену ввинтилась
На тридцать втором фуэте.” (4.1.4) (пер. Г. Варденги) (1, 216)

“Ну й вітається тітонька з Чертсі!
Як зустріне кого (слово честі!) –
Раз на місці крутнеться
Та й у землю вженеться...
От і сердяться люди у Чертсі...” (4.2) (пер. О. Мокровольського) (4, 5)

Найбільш поширеними перекладацькими трансформаціями з боку російських і українських перекладачів англійських лімериків є антонімічний переклад і модуляція (напр.: англ.: “*shoe-strings were seldom untied*” – рос.: “*завязавши ботинки на бантики*”; англ.: “*who seldom, if ever, stood still*” – рос.: “*пребывал в постоянном движении*”; англ.: “*Who wished he had never been born*” – рос.: “*Ах, зачем меня мать родила!*”; англ.: “*Have all built their nests in my beard*” – укр.: “*Кубла, гнізда звива – Порядоккує мені бородою!*”; англ.: “*...and sank underground*” – рос.: “*...пока в пол не ввинтилась*”; “*...и совсем утопилась*”). Серед інших поширених трансформацій слід назвати перестановки та заміни (лексичні та функціональні).

Грег Ларсон у науково-популярній статті “Міфи навколо лімериків або Наскільки добре нам відомі лімерики?” (“*Limerick Myths or: How Well do we Know them, Really?*”) упевнено спростовує поширений стереотип щодо природи лімериків, які розглядаються як віршована форма, що може існувати тільки в англійській літературній традиції або в літературах інших германських народів. За його спостереженнями в польській літературній традиції наявний бурхливий розвиток жанру лімериків, і це явище цілком природне для інших мов світу як слов’янських, так і романських. Грег Ларсон зазначає, що потенціал створення лімериків існує в будь-якій розвиненій індоєвропейській мові. Гарним підґрунтям для появи лімериків можуть слугувати певні екстралінгвальні (напр., соціально-політичні) умови. Так, лімерикам притаманні криптологічна і конспіративна функції, розвиток яких спричинюється пануванням авторитарних систем влади, шовіністичною політикою відносно певних націй і мов. Саме цим пояснюється широке використання евфемістичної лексики, діалектизмів, слів із конкі та сленгу. Улюбленими темами лімеристів є сексуальна сфера та сфера людської фізіології. Наведемо такі приклади авторських лімериків англійською, українською, російською і польською мовами (в англійському перекладі).

“*There was a young fellow named Lancelot
Whom his neighbours all looked on askance a lot.
Whenever he’d pass
A presentable lass
The front of his pants would advance a lot.” (5) [4]*

“Юній пані із селища Ічні
Допікають проблеми одвічні:
Як його далі жити –
Вже ж воно так свербить,
Та цінується цнота у Ічні.” (6) (5)

“В бабці Ївги із міста Острога
Всім відомо, мораль дуже строга.
Дев’яностий годок,
Та ще жоден дідок
Не спізнав чарів бабці з Острога.” (7) (5)

“*As the bedroom shades went down to screen it,
The French king pressed a maid ’gainst the spinnet.
She said, “Wouldn’t you, Sire,
Just withhold your desire?”
He looked up some and said, “Just a minette.”* (8) [4]

Ще однією цікавою рисою лімериків є насиченість лайливою і зниженою лексикою.

“Алкоголік у Дніпродзержинську
Поведінку мав виключно свинську:
Де шмурдилья поп’є
Там одразу й блюс –
Все обригало в Дніпродзержинську.” (9) (5)

“Чистосердна дівулька з Петрівки
На весіллі хильнула горілки.
Що там далі було
Гомонить все село, –
Репутація вср... в дівки.” (10) (5)

“Самостійний хлопчак з Озерян
Був завжди тільки сам собі пан –
Вийде в сад серед ночі
Та й любесенько вздр...
Незалежний козак з Озерян.” (11) (5)

Головним висновком провадженого дослідження лімериків як об’єкта лінгвостилістичного аналізу та перекладу стало визначення таких закономірностей:

1) провідними жанрово-стилістичними особливостями лімериків є такі:

1.1) конвергенція різнорівневих стилістичних засобів – на фонографічному (алітерація, асонанс, ономапія, евфонія, контамінація сталої графічної форми для римування, дефісація, капіталізація), лексичному (архаїзми, просторіччя, діалектизми, книжна лексика, знижена, лайлива лексика, табуйовані слова і вирази, евфемізми, авторські okazіоналізми, лексичний повтор, зевгма, гра слів), синтаксичному (еліптичні речення, паралелізм, рамочний повтор речень);

1.2) пріоритетність римо-метричної організації як специфічна риса літературного віршованого жанру (п’ятирядковий анапест зі схемою римування *aabba*), перший, другий і п’ятий рядки довші за третій і четвертий;

1.3) чіткість логічної структури;

1.4) гумористичність і абсурдність, що є наскрізними характеристиками всього твору;

1.5) вільність змісту в поєднанні зі стандартизованістю форми;

2) визначені розбіжності у складі та структурі лімериків дослідженими національними мовами (англійською, російською, українською) зумовлені як відмінностями лексико-граматичних систем неспоріднених мов, так і різними літературними традиціями;

3) визначною характеристикою успішності перекладу лімериків з англійської слов’янськими (російською та українською) мовами є збереження гумористичного ефекту від твору в цілому, еквівалентність змістового плану яскравій звуковій формі, відтворення алогічності, абсурдності шляхом експлікації наявної мовної гри та іронії на різних лінгвістичних рівнях;

4) головними стратегіями здійснення якісного адекватного перекладу лімериків є стратегії перекладацької компенсації та експлікації, що реалізуються за рахунок таких трансформацій, як модуляція, антонімічний переклад, перестановки, лексичні й функціональні заміни.

Перспектива подальших розвідок убачається в залученні до матеріалу дослідження оригінальних лімериків романськими мовами (французька, іспанська) та перекладів цими мовами англійських лімериків з метою здійснення комплексного зіставного аналізу трьох груп неспоріднених індоєвропейських мов (германських, романських і слов’янських).

Література

1. Большакова А. Ю. Современные теории жанра в англо-американском литературоведении / А. Ю. Большакова // Теория литературы. Том III. Роды и жанры (основные проблемы в историческом освещении). – М. : ИМЛИ РАН, 2003. – С. 99–130.
2. Влахов С. И. Непереваемое в переводе / С. И. Влахов, С. П. Флорин. – [3-е изд., испр. и доп.] – М. : Р. Валент, 2006. – 448 с.
3. Гаспаров М. Л. Экспериментальные переводы / М. Л. Гаспаров. – СПб. : Гиперион, 2003. – 351 с.
4. Larson L. Graig Limerick Myths or: How Well do we Know them, Really? [Електронний ресурс] / Graig L. Larson – Режим доступу: <http://www.limeryki.pl/English/LiMyths.html>

Джерела ілюстративного матеріалу

1. Мир бессмыслиц. Лимерики, старые и новые: Сборник / [Составл. К. Н. Агарова. На англ. и русск. яз.] – М. : ОАО Издательство “Радуга”, 2003. – 272 с.
2. Английская абсурдная поэзия / Эдвард Лир, Уильям Гилберт, Хилэр Беллок, Роальд Даль; [пер. с англ. М. Фрейдкина.] – СПб. : ООО “А. СИМПОЗИУМ”, 2007. – 224 с.
3. Кружков Г. Книга NONceHca. Английская поэзия абсурда в переводах Григория Кружкова / Г. Кружков. – М. : Б.С.Г.-Пресс, 2000. – 228 с.
4. Лір Е. Небилиці / Е. Лір: [пер. О. Мокровольського]. – К. : Веселка, 1980. – 79 с.
5. Позаяк Ю. Шедеври. Вибрані вірші / Ю. Позаяк. – К. : В.І.М.А., 2013. – 240 с.